

ОБЛЕКЛОТО КАТО ЗНАКОВ КОД ЗА СОЦИАЛЕН СТАТУС

Рафаела Рафаелова

Национална Художествена Академия
Приложен факултет, специалност МОДА София, България
e-mail: rafaela.rafaelova@abv.bg

РЕЗЮМЕ

"Най-широката интерпретация на термина "мода" е стилът и начинът на обличане, образувани под влияние на икономически и социални условия, технологично развитие, както и резултат от култура, морал и вкус на хората".

GARMENTS AS A SIGNAL CODE FOR SOCIAL STATUS

Rafaela Rafaelova

National Academy of Arts
Faculty of Applied Sciences, specialty FASHION Sofia, Bulgaria
e-mail: rafaela.rafaelova@abv.bg

ABSTRACT

"The broadest interpretation of the term" fashion "is the style and manner of dressing, formed under the influence of economic and social conditions, technological development, as well as the result of culture, morality and taste of people."

Можем да кажем, че хубави дрехи е имало през всички епохи, но "модата" в сегашното си значение е явление на 20 век. Дрехите са повече от облекло - те разкриват принадлежност. Още от зараждането на историята на облеклото се вижда, че дрехите имат много повече функции. Първоначалната роля на ранните костюми е била да покаже индивидуалната принадлежност към определена група. За разлика от бързата смяна на сегашната мода, тези облекла са се запазвали непроменени за много дълъг период от време. Те са давали малко свобода на личността, индентифицирайки я като член или част от дадена група. Дрехите са били външен знак, белег, показващ социалните различия. В обществото преди XX век хората не са имали свободата сами да избират своя социален статут и групата си на принадлежност. В някаква степен тази тенденция е валидна и днес. Материята, цветът или стилът на една дреха дават много информация за човека, който я носи: към каква социална група принадлежи или иска да принадлежи. От една страна, хората могат да бъдат изцяло себе си и да показват своята индивидуалност, като в същото време да декларират своята принадлежност към определена група. След средата на XX век започват да се образуват групи, субкултури, към които хората могат да се впишат само и единствено с начина си на обличане и поведение. Това може да бъде възприето в много случаи и като вид бунт или революция от хора, които съзнателно се отделят от масата. Те имат общи идеи и интереси и създават нов вид култури. Човек може да изложи вътрешния си свят, предпочитанията си и да разкрие голяма част от себе си чрез начина си на обличане - без нуждата дори от разговор.

1970 - Хипи

1976 - Пънк

2015 - Пънк

В началото на XXI век социалните роли и общественият статус на човека трудно могат да се определят визуално - само по външността. Техните модни знаци са доста замъглени и неволно или умишлено размити (Стойков, Л, 2006: 31-32). Дрехата и човекът са в сложна психологическа връзка в модерното ни общество, залято от конфекционалното свръхпроизводство, а дори и наличието на субкултури е вече размито. В търсенето на нещо ново - дизайнерите превръщат дрехи, характерни за определени субкултури в модерни. Така днес можем да видим огромен брой хора, носещи кожени, рокерски якета, не защото са част от тази култура, а защото те присъстват в новата колекция на някоя известна марка. Правят се сериозни психологически и социални изследвания върху пазара и всяка марка има стратегия за продажба, която е свързана със същата тази нужда на потребителя да бъде възприеман от околните по определен начин и да бъде причисляван към определена група. Хора с нисък социален статус и възможности са склонни да дават повече пари за дрехи, които могат да ги доближат до средата, в която биха

искали да бъдат. В новото време няма никакви ограничения по отношение на начина на обличане и цялостната визия, но има проблем със свръхпроизводството и загубата на значението на самата дреха. Потребността на пазара от нови стоки създава свръхпроизводство, което "бъдва" всеки месец нови модели. "Американският икономист Торстейн Веблен обвързва модата и оформянето на външния вид с потреблението и с умереното или разточителното консуматорство. Според него, под въздействието на закона за демонстративното разточителство възниква цяла система от признати норми на консумация, която има за цел да постави потребителя на определено ниво на разходи и разточителство при потребяването на благата и употребата и/или злоупотребата с времето и полаганите усилия. Той открива и обяснява връзката между икономическия интерес и нормите на престижа, характерни за висшата прослойка." (Стойков, Л, 2006: 32-33) Поради това се получава и размиване на субкултурите. Смесват се стилове, цветове, които преди са носели значение и статут, но сега остават неразбираеми. Дрехата губи своето значение и функцията си да представя носещият я на обществото. За това и все повече марки и дизайнери се обръщат назад, за да покажат наново смисъла и значението на облеклото.

Преди сто, двеста, а дори и повече години на облеклото е била отредена сериозна класова и социално-разграничителна функция. Един интересен пример за това е българският традиционен костюм. В него структурата, цветът, съставът и украсата са играели важна роля за определянето на самия индивид. Традиционният костюм, носията са възприемани като реликва, която с художествените си качества и разнообразие, буди възхищение. Днес в него хората откриват само културно-исторически символ и неговото богато смислово значение остава неценено. Социалните значения са предмет на дълъг изследователски процес, с който са свързани голям брой учени. Правят се опити да се разкрие подробно функцията на костюма като част от цялостния социален процес на комуникация. Връзката между

костюма и човека (знак и обозначаваания от него субект) е най-тясна. Оттук и високата степен на интегрираност, която превръща частите на костюма, колорита, орнаментите му в език, способен детайлно да изразява най-разнообразни социални послания. Костюмът визуално изпраща социални сигнали и легитимира образа на притежателя си. "Във всеки един момент от своето битие, социалният носител безпогрешно бива обозначен по отношение на пол, възраст, семейно състояние и като принадлежност към дадена локална група или към по-широк етнографски регион. Така костюмът материализира социалния живот и визуално го документира." (Ганева, Р, 2003: 1-2) Богатството на българския женски традиционен костюм се постига със съчетание на основни елементи и изчистени обеми. Дълбочината в отношението към костюмът/дрехата се наблюдава още със самото ѝ обличане - строго се спазва редът на обличане и мястото на всяка дреха в цялостната конструкция. Всеки елемент на костюма, изграждащ цялостния силует, участва и в поддръжката или трансформацията на социалните идентичности. За традиционно общество това са знаци - създадени, утвърдени и неизменени в дълголетна употреба.

Празнична женска носия - гр. Дебър, края на XIX в.
Festive women's costume - town of Debur, late XIX c.

За най-ярки се смятат празничните облекла. В традиционния бит те са свързани с "преобладаващите жизнеутвърждаващи календарни и семейни обреди" (Ганева, Р, 2003: 7) За разлика от празничното, работното облекло не е отбелязано специално. В тези години, когато облеклото на цялото семейство зависело от жената, е нямало обособени работни дрехи, за такива са се ползвали остарели празнични. Главната и най-важната част от традиционния костюм е ризата. Това е първата дреха, а важността ѝ се потвърждава и от това, че тя покрива тялото - дори преди да бъде въведен терминът *риза* в научните разработки на Хр. Вакарелски, Ст. Л. Костов я определя като първата дреха непосредствено на тялото (Костов, 1932: 74 цит. по Ганева, 2003). Тя има главна роля и носи най-много значение в себе си - като елемент, надарен със свръхестествена сила. "Тя е разтълкувана и като най-честата, българска народна представа за дреха - равнозначна на човешкото тяло, на човешката кожа." (Ганева, Р, 2003: 11). Важно е да бъде разбрано значението, което ризата има за жената, както и нейната лична връзка с нея, не само защото тя лично я е изработвала, а защото са ѝ предавани много значения и характеристики. За основен се смята дори самият процес на създаване: от работата с материала, подготвен за тъкане, до украсяването ѝ. "Изработката ѝ от коноп или лен също е важна, тези материи са смятани за най-чистите, способни да се самопроизвеждат. Те имат и предпазна сила - невъзможността да се преброят нишките на ръкава на ленена риза се счи-

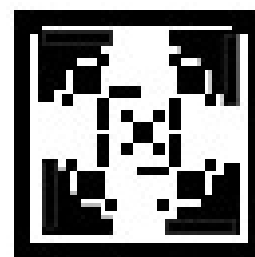
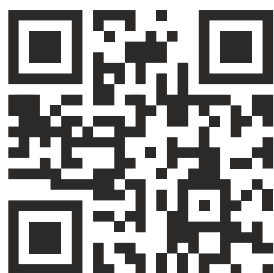
та за най-сигурната защита против *уроки*. Този процес е дълъг и изпълнен със забрани и стриктно следване на правила. Има точно определени дни, време и наричания за тъкане, кроене и шиене (Лулева, А., 2002), ясно определени начини, по които трябва да се скрои ризата и да се съедини. И най-важният, и бавен елемент от изработката е везабата, шевицата. Тя носи отделно значение и символика за носещия я и разпознаваеми белези за гледащия. Шевицата е наричана "пис" от писмо, тя има функцията на символично писмо на бродиращата жена към света, който я заобикаля и към самата себе си. Бродериите включват личните молитви, надежди и страхове на жената, един разказ за това коя е тя, кой е родът ѝ и какви са желанията и надеждите ѝ. Тези знаци, присъстващи в шевиците, са огромен брой, заради индивидуалността на всяка жена. Всяка област има определен стил и елементи на бродиране, всяко село се различава от съседното със свой стил и цвят, и във всяко семейство се предава "свещен зашеп", характерен само за този род, а жената от рода добавя по нещо от себе си "защото било срамно да копираш шевица [...] както и било страшно да бъдат разчетени шевиците, защото губели силите си", оттук и символите и начините им на изобразяване са безброй. Но И. Коев, систематизирайки над 800 тъканни и везбени орнамента, ги разделя условно според естеството им на: растителни, животински, човешки, символни, геометрични. Тези символи сами по себе си издават социален статус в обществото. Например, петлите са ясен знак за готовността на девойката за брак, а паяците за знахарските умения на дадена жена. Социалният белег, който носи ризата, присъства още при новородените. Бебето/детето получава своята първа риза при кръщението си. До момента на кръщаване детето се повива в парцали и не се нарича по име. До 7-годишна възраст няма разделение по пол в облеклото, децата носят бели ризи. След тази възраст се появяват и първите украси по ризата, които се състоят в дребни фигурки по яката, избродирани с червен цвят. Тук вече се наблюдава разграничение във възрастта, което ризата показва. Първото разделяне по пол е

свързано и с разделението на мъжки и женски труд. На 6-7-годишна възраст момичетата започват да се обучават на женските задължения, свързани с домакинството и на знанието за направа на дрехи. Това е свързано не само с изработването на дрехите, но и с възприемането на правилата за тяхното носене, на цялата система от знаци, които те представляват и чрез които те ще се изразяват в бъдещият си живот. До 15-16-годишна възраст момичето се учи да везе, а когато усвои всички тънкости, се счита за готова за брак и може да смени ризата си с изработена от нея моминска везана риза. "Вместена в нормативните изисквания, женската красота е задължена да осъществи публична изява, публично представяне, не само за да бъде избрана от либето, не само за да се представи пред общността, която ще даде колективна оценка на нейните качества [...], а за да реализира основното изискване на човешката природа - естетическата комуникация." (Недялкова, Д., 2003:11). Моминската риза бележи нейното ново положение в обществото. "Може да се констатира и когнитивна функция, като се имат предвид споменатите древни символи, с които дрехата започва да се изпъстря. Във всички райони момите шият шевици с различно разположение на птици. Предпочитани са паунът и перата му като израз на полово потентност и готовност за брак. [...] Особено ясно е обозначаването чрез пазвения разрез. Видът му се свързва със социалното положение на жената. Съществуват данни в някои райони, а може да се предположи и в по-широк обхват, че за неомъжените той е вляво, а за омъжените - вдясно." (Ганева, Р, 2003: 23). След сватбата и очислителната молитва на 40-я ден жената вече е наричана "невеста". Задомяването е връх в живота на жената в този период, затова и този момент се отбелязва с най-пищната като орнаментика и качествена като тъкан риза - венчалната риза. Под внимание се взема и мнението, че с нарастването на социалната значимост в обществото се увеличава орнаментиката и изразходвания плат за направата на ризата. Като един от отличителните знаци при омъжената жена, ризата не се ползва ежедневно, а само в

същинското време за социално общуване, какъвто е празникът за традиционната общност. "Интересна информация се забелязва и в отношението към изработените от самата жена облекла след нейния брак. Независимо, че почти всички те са част от нейния собственоръчно изработен чеиз и че оставят неприкосновени, при преминаването в новия род, размера им и като количество, и като качество е заплатен, откупен от мъжа с т. нар. агарлък. Така носеното от омъжената жена на повече ризи, тяхната материя и богата украса стават вече знак за по-доброто материално положение на новото й семейство (Ганева, Р, 2003:25). Ризите на по-възрастните жени отново стават позичистени с минимално взмо. Независимо от привилегиите и влиянието на по-възрастните жени, след изчерпване на възпроизводствените им възможности, ризата определена за тях, става близка до моминската. Също така забраните за изработване спират да важат. Основната грижа на старицата е да подготви облеклото си за преминаване в отвъдния свят. Най-важното в това е съхранението на венчалнаа риза. Вярва се, че жената ще се събере с мъжът си в отвъдното и той ще я познае по ризата. Прибягва се до помощта на един от сигурните знаци в живота, в чиято комуникативност всички са убедени, че ще има същото значение и във вечния живот. "От вида на облеклото се определят социалните връзки и отношения на оня свят" (Михайлова, 1999:299). Това са накратко обобщени знаците в ризата и самата тя като символ. Всяка следваща дреха (сая, сукман, завески, престилка, връхна дреха, нагръдник, забраждане, прическа и накити) носят значение и утвърждават мястото на носещия в обществото и неговата важност.

В традиционното българско общество жената свързва съществуването си с дрехите - от подготовката си за тяхната направа до носенето и означаването чрез тях. Дрехите са разкривали социално положение, външния свят, а шевиците са прикривали добре вътрешния, душевния свят. В днешно време сме загубили способността да разчитаме тези древни символи. За това пишат и изследващи етнографи - "Там дето аз

при своите етнографически и фолклорни изследвания преди 20 години бях начертал границите на народните носии ... там днес намерих тези граници или слабо познаваеми, или съвсем изличени: в течение на тия 20 години всичко бе изменено". Динамиката на модерността заличава бързо следите от традиционното облекло. В увода към своя незавършен труд върху терминологията в българското народно облекло Иван Шишманов формулира точно състоянието на изследванията до 30-те години на ХХв. - "задоволявали се повече с едно много или малко точно описание на националните, регионалните или локалните форми на селските костюми" (1933: 109). Според него авторите обръщат предимно внимание на естетиката и колорита на костюма, а не на неговото разнообразие, продиктувано от делничния живот или от годишните времена [...]" (Ганева, Р, 2003: 5). Нямаме информация или речник, който да разгадава точните значения на отделните символи, знаем значението на основните форми и фигури, но техните стари имена са вече забравени, както и магическата им функция. Можем да ги различаваме регионално и цветово, но корените им са заличени. Новото време, в което живеем, ни предлага други възможности да възродим тази традиция, да използваме смисловото значение на шевиците, тяхната роля и отредено място по един нов начин, през призмата на технологиите. Защо да не трансформираме шевицата в QR code и QR code-a в шевица?

Този код представлява 2D измерен баркод. Той съдържа информация за предмета, на който е поставен. Работи с четири стандартни режима на кодиране (цифров, буквено-цифров, двоичен и канджи), за да сортира информация. Кодът съдържа черни квадрати, образувачи цялостна квадратна форма на бял фон. Може да бъде разчетен чрез камера, обработва се с помощта на Reed-Solomon error correction, за да може информацията, която носи да бъде интерпретирана вярно. След това необходимите данни се извличат от маркери, разположени вертикално и хоризонтално в изображението. Така, чрез сканиране на даден символ - QR code - сканиращият може да получи различна информация. Този код може да съществува в различни цветове и подредби на маркерите му, може да съдържа абсолютно всякаква информация. Нека го разгледаме като една недовършена шевица, с изпуснати бодове, неговата структура може да бъде подредена по такъв начин, че да наподобява шевица. Има традиция във везането - да се оставя недовършен елемент, нарочно сгрешен, за да привлича

лошите погледи. Този код може играе ролята на незавършен елемент от шевицата и да носи в себе си всякаква информация за притежателя си - родно място, социален статус, работа, местоживеене, всичко, което самият човек иска да се знае за него. Този код, участващ в модерната шевица, може да бъде сканиран директно от дрехата. Той може да участва в копие на оригинална везба, като сгрешен елемент, даващ информация за произхода на дадената шевица, значението ѝ, регионалната ѝ принадлежност и т.н. Могат да се създават и напълно нови шевици по традиционен образец, но изградени напълно от QR code-ове, носещи многообразна

информация и така да изградим "виртуалната шевица на ХХІ век".

ЛИТЕРАТУРА

1. Ганева, Р. Знаците на българското традиционно облекло. С., 2003.
2. Лулева, А. Светът на вещите в традиционния български дом. С., 2002.
3. Недялкова, Д. Традиционни ценности и културни стереотипи. В.Търново, 2003.
4. Стойков, Л. Алманах на българската мода 2000. С., 1999.
5. Стойков, Л. Теоретични проблеми на модата. С., 2006.